

De Nocturne in Es-groot (opus 9, no. 2) van Frédéric Chopin
In een harmoniumbewerking van Max Reger

Tommy van Doorn

Vox Humana 31e Jaargang nr. 2/3 – volume 122/123 – mei 2020

In de vorige muziekbespreking in Vox Humana stonden harmoniumbewerkingen centraal: werken die oorspronkelijk voor andere instrumenten geschreven zijn en die door een arrangeur zo zijn aangepast dat ze goed uit de verf komen op harmonium. In deze muziekbespreking staat opnieuw een bewerking centraal. Bij het bewerken van muziek komen namelijk talloze keuzes om de hoek kijken waarbij iedere arrangeur zijn eigen afwegingen maakt. In dit nummer bekijk ik een onuitgegeven harmoniumbewerking van een nocturne voor piano van Frédéric Chopin (1810-1849). De bewerking is van de hand van Max Reger (1873-1916).

Chopins Nocturne (opus 9, no. 2)

Deze nocturne van Chopin behoort tot het kernrepertoire van de piano en mag gerekend worden tot het bekendste werk van deze componist. Het werd talloze malen opgenomen, is vaak te horen op radio en tv in allerlei contexten en vele (amateur)pianisten hebben op enig moment dit werk op de lessenaar gehad. Het is dan ook een zeer dankbaar pianistisch werk, vol prachtige Romantische harmonieën en de typische, lyrische uitspattingen van Chopin.

Het werk, in een *Andante* beweging waarbij de achtste noot een metronoomcijfer van 132 krijgt, is opgebouwd uit een aantal terugkerende elementen. Het voornaamste element is sectie A:

Het werk vangt direct aan met dit element, dat vier maten telt. Na een herhaling, waarbij de melodie in de rechterhand op een aantal plaatsen versierd wordt, volgt sectie B:

Ook dit element duurt vier maten. Hierna volgt opnieuw een verder versierde versie van sectie A, gevolgd door normaal sectie B. Na weer een versierde variant van sectie A, volgt sectie C:

Deze sectie is, als het ware, een lang uitlopende coda die na tien maten het werk besluit. Vóór dit slot werkt het naar een climax toe. Ook is er op het einde nog een *cadenza* geplaatst: een vrij, improvisatorisch stuk dat *senza tempo*, dus zonder duidelijke maat of tempo, uitgevoerd moet worden:

De structuur van deze compositie is als volgt weer te geven: A-A-B-A-B-C. Alles aan dit werk is gedacht vanuit de klankwereld en de mogelijkheden van de piano: de virtuoze versieringen in de rechterhand, de ver uit elkaar liggende bas-met-akkoord begeleiding in de linkerhand. Hoe maak je hier een adequate harmoniebewerking van?

Regers harmoniebewerking

De muziekbijlage in deze Vox is een uitwerking van Regers harmoniebewerking van deze *Nocturne*. Het manuscript is in een verzorgd handschrift, waarbij expressieve markeringen en bogen in rood zijn opgetekend, terug te vinden op het online Petrucci Music Library. De oorspronkelijke verzameling bevatte meer bewerkingen van andere componisten; op de laatste bladzijde van de Chopin-bewerking staan de aanvangsmaten van een compositie van Robert Schumann.

Laten we eerst eens kijken naar de structuur van het werk. Zoals boven aangegeven bestaat Chopins compositie uit een opeenvolging van herhalende elementen die steeds virtuozer versierd worden; iets dat

uitstekend werkt op piano. Reger zal echter snel genoeg doorgehad hebben dat de meeste van die virtuoze lijntjes niet uit de verf komen op harmonium, als ze al speelbaar zijn. De aanspreektijd is wat trager en al het legato-spel moet vanuit de vingers komen; het rechterpedaal biedt hier geen uitkomst. Bekijken we Regers bewerking dan zien we de verschillende secties als volgt: A-A-B-A-C. De C-sectie is drastisch ingekort: van tien naar drie maten. Reger laat dus de tweede B-sectie weg en kiest ervoor om de zeer pianistische climax van de C-sectie, inclusief improvisatorische *cadenza*, weg te laten op harmonium.

De linkerhand is het volgende element waar we grote verschillen vinden tussen de pianoversie en de harmoniumbewerking. Daar waar Chopins origineel op piano steeds een basnoot heeft op de eerste tel met twee akkoorden op tel twee en drie, klinken in

Regers bewerking lange, overgebonden noten. Het is een uitstekende schrijfwijze voor orgel en harmonium, waarbij de essentie en de kleur van de harmonieën uit het origineel zijn overgenomen maar het zeer geëigend aangepast wordt aan het instrument. De beweging die in Chopins origineel zo duidelijk steeds de achtsten laat horen respecteert Reger ook door op iedere achtste een akkoordtoon te wisselen. Ook verdeelt hij de harmonieën over de handen: de rechterhand heeft steeds een harmoniestem mee onder de melodie. Deze wijdere ligging van harmonieën maakt de begeleiding meer doorzichtig en duidelijk. Ook is er een duidelijke stemvoering. Wél wordt het hierdoor op sommige plekken wat lastig speelbaar en zal het voor sommige spelers wellicht wat aanpassing vragen. Zeker wanneer er wijde octaafliggingen in passages met zestiende noten verschijnen, of zeer grote grepen in de linkerhand die op een of andere manier toch *legato* verbonden moeten worden aan voorafgaande en volgende noten. Evenwel is het een vertrouwd beeld voor de doorgewinterde Reger-spelers; in zijn eigen oeuvre schuwt hij grote technische obstakels evenmin...

Reger past een aantal versieringen in de rechterhand aan. Chopin schrijft hier en daar zeer vluchtige akkoordbrekingen en toonladderpassages in tweeëndertigste noten en tweeëndertigste triolen; Reger houdt de versieringen in zestiende noten. De minder directe aanspraak van het harmonium, en het feit dat Reger de rechterhand nog een extra stem laat spelen, zullen hierbij overwegingen zijn geweest.

Het grootste verschil zit, zoals gezegd, in de C-sectie. Deze is gereduceerd tot de drie laatste maten en, in plaats van naar een grootse climax toe te werken, dient het hier om het werk zeer *pianissimo* uit te laten

doven. Reger herschrijft deze passage daarbij enigszins; zo introduceert hij een expressieve tenorstem die de chromatische lijn c-ces-bes laat horen boven respectievelijk een As- en Es-groot akkoord (zie maat 17). Bij Chopin heeft de 'tenor' al vanaf de eerste tel de ces; het chromatische lijntje c-ces-bes is hier dus een kleine 'inventie' van Reger. Hij herhaalt dat in de slotmaat in de sopraan; ook iets dat in Chopins origineel niet voorkomt. Het misstaat echter niet en werkt goed op harmonium.

Reger voegt veel expressieve tekens toe in de vorm van crescendo's, decrescendo's en dynamische aanduidingen. Verder verlaagt hij het tempo iets: van 132 voor de achtste naar 120 voor de achtste.

De expressiviteit van het harmonium komt hier, zeker in deze goed aangepaste schrijfwijze, mooi naar voren. Chopins zeer pianistische nocturne is zo omgevormd tot een charmant harmoniumstuk.

Nocturne (opus 9, no. 2)

Frédéric Chopin (1810-1849)
bewerking: Max Reger (1873-1916)

Andante (♩ = 120)

p *espress.*

f *dimin.* *p*

f

p *tr*

(*): d1 in het manuscript.

9

f *pp* *ff*

12

rit.

p *p*

14

f *p*

16

f *p*

18

pp *ppp*